

Z LITERATURY

Dušan Oreščanin: **Geografija sumske privrede**", Univerzitet u Beogradu. (**Geografija gospodarstva leśnictwa**), Beograd; tom I 1968 s. 279, t. II 1971 s. 513.

Ten dwutomowy, wydany niedawno przez Uniwersytet Belgradzki po serbsku, podręcznik naukowy zasługuje na szczególną uwagę polskiego czytelnika ze względu na jego zakres, strukturę treści i osobowość samego Autora.

Dr D. Oreščanin, profesor wydziału leśnego w Belgradzie, wykładowca przedmiotu zwanego „handlem drzewnym”, wieloletni i doświadczony ekspert FAO w krajach „trzeciego świata”, chlubny kontynuator wielkiego prekursora nauki geografii leśnictwa w Jugosławii prof. dra Milana Marinovića (autora książki: „Sumsko — privredna geografija”, Belgrad 1934, s. 612) opracował i opublikował zarys geografii leśnictwa w skali światowej, w przekroju 1963 roku na podstawie publikacji FAO o wynikach pierwszej światowej inwentaryzacji zasobów leśnych („World Forest Inventory”, Rome 1963) i dostępnej w tym czasie literatury w następującym jednolitym układzie: rozmieszczenie lasów i ich gospodarcza charakterystyka, zasady polityki leśnej i ustawodawstwa leśnego. szkolnictwo leśne wyższe i średnie oraz ośrodki naukowo-badawcze leśnictwa, wreszcie produkcja leśna, przemysłowo-drzewna i handel drzewny.

Samo pojęcie „geografii leśnictwa” jest tu rozumiane jako wyodrębniona gałąź geografii gospodarczej, dotycząca: rozmieszczenia i struktury oraz warunków rozwoju lasów (jako dobra gospodarczego i jako elementu środowiska geograficznego) oraz transportu, przemysłu i handlu drzewnego, choć w ujęciu dydaktycznym jej przedmiot

rozparcelowany bywa zwykle na sąsiednie dyscypliny, głównie — dendrologię z fitocenologią, ekonomikę leśnictwa, ekonomikę drzewnictwa i handel drzewny.

Zadania tej dyscypliny, określone stosunkowo dawno na drugim Kongresie Leśnym w Budapeszcie (1936) w referacie M. Marinovića, pozostają w zasadzie nadal aktualne: rozwój wiedzy o przestrzennym rozmieszczeniu lasów na tle przyrody i gospodarki, w konkretnych, często specyficznych i nieporównywalnych warunkach przyrodniczych i ekonomicznych, społecznych i finansowych, technicznych i infrastrukturalnych, o stosunkach produkcji i konsumpcji drewna i wyrobów drzewnych, o możliwościach importu i eksportu drzewnego oraz o roli lasu w środowisku przyrodniczym, zwłaszcza odnośnie do klimatu i bilansu wodnego.

Dziś do podstawowych zadań geografii leśnictwa dodaje się funkcje ochronne, turystyczne i rekreacyjne lasu, jako pojęcia przyrodniczego. Z tego punktu widzenia w krajach wysoko uprzemysłowionych obserwuje się często zwrot w polityce użytkowania ziemi w kierunku kompleksowych doleśień, zwłaszcza wokół wielkich aglomeracji miejsko-przemysłowych, wzdłuż autostrad itp.

Ogólny obraz lasów świata, zawarty w podręczniku oparto na angielskim wydawnictwie „Oxford economic atlas of the world” (1962), wyróżniając 6 głównych typów: lasy iglaste strefy chłodnej, lasy mieszane strefy umiarkowanej, lasy strefy ciepłej, lasy strefy podzwrotnikowej, lasy tropikalne i lasy „zarośla”.

Według inwentaryzacji FAO (1963) lesistość świata i Europy wykazują jednakowy wskaźnik rzędu 29%, wobec 34% w ZSRR, 38% w Ameryce Pn.

i 47% w Ameryce Pd. W liczbach bezwzględnych lasy świata zajmują 4,12 mld ha, w tym 36% — lasy nieproduktywne i 2% — lasy ochronne. Obszary o skrajnie niskiej lesistości — to głównie: pn. Afryka, Bliski Wschód, pd. Azja, Chiny i centralna Australia.

Lasy iglaste półkuli pn. (*Picea glauca*, *Picea mariana* i *Abies balsamea* w Ameryce Pn., *Picea excelsa* i *Pinus silvestris* w Europie i pn.-zach. części ZSRR, *Larix* w pn.-wsch. części ZSRR) dają cenne przemysłowe drewno o wysokiej wartości technicznej (długowłókniście, homogeniczne) i handlowej, ale masa drzewna na pniu i roczny przyrost przeciętny są stosunkowo niskie nie tylko ze względów klimatycznych (przerwa wegetacji w okresie zimy) ale i gospodarczych (przewaga młodych drzewostanów).

Rezerwy starych drzewostanów iglastych o znaczeniu światowym występują tylko na północy i wschodzie ZSRR i w zach. części Ameryki Pn. Najmniejszą zasobność drzewostanów iglastych rzędu 75—80 m³ bez kory na 1 ha wykazują lasy Europy, Japonii i Kanady. Odpowiedni, porównywalny wskaźnik przeciętnej zasobności dla ZSRR podano na około 100 m³/ha, dla USA 86 m³/ha bez kory. Przeciętny roczny przyrost z 1 ha: Europa 2,3 m³, USA 2,2 m³ i ZSRR 1,2 m³ rocznie (tom I s. 21).

Najzasobniejsze lasy liściaste o przeciętnej masie 200—300 m³ na 1 ha znajdują się jeszcze w zach. Afryce, pd.-wsch. Azji i Ameryce Łacińskiej, jednak wielka różnorodność składu gatunkowego obniża nadal ich wartość techniczną i ekonomiczną, mimo widocznego postępu technicznego w przemysłowym wykorzystaniu tego typu lasów liściastych.

Oreščanin zwraca uwagę na nowe zjawisko powstawania i forswawania, zwłaszcza w krajach mało lesistych, nowego źródła surowca drzewnego o świadomie profilowanym składzie gatunkowym w postaci plantacji

drzewnych na dużych, zwartych powierzchniach. Chodzi tu o intensywnie zagospodarowane plantacje takich gatunków, jak: *Pinus merkusii*, *Pinus caribea*, *Pinus patula*, *eukaliptus*, *teak* itp.) w strefie tropikalnej i topola w Europie. System ten daje wysokie przyrosty drewna (Europa 10 m³, Ameryka Pd. 20—30 m³, pd.-wsch. Azja i Afryka 15—20 m³/ha/r.) i szybko może wyrównać panujący lokalnie lub regionalnie deficyt surowca drzewnego, likwidując drogi import drzewny.

Plantacje drzewne, zakładane przeważnie na najlepszych glebach rolniczych (pszenno-buraczanych), jak to ma miejsce w dolinie rzeki Po i Dunaj (głównie ze względu na korzystniejszy bilans siły roboczej), obok niewątpliwych zalet produkcyjnych, wykazują niemniejsze ryzyko inwazji owadów, grzybów itp. strat (wiatrołomy, pożary). Mimo to niektóre kraje deficytowe w drewno rozwijają rekordowe tempo ekspansji terytorialnej plantacji drzewnych. Np.: Chiny w latach 1956—1975 zamierzają zrealizować plan plantacji drzewnych rzędu 100 mln ha, głównie na cele produkcji surowca celulozowo-papierniczego.

Całość tomu I podręcznika zawiera geograficzno-gospodarczą charakterystykę lasów półkuli pn., łącznie z przemysłem, transportem i handlem drzewnym, dla: 25 krajów europejskich, ZSRR, Kanady, USA i Japonii. Ten tom zawiera 66 pozycji literatury, sporo zdjęć fotograficznych, map i tablic statystycznych.

Geograficzny opis gospodarki leśnej poszczególnych krajów ujęty teżowo ma charakter nowatorski w formie i naukowy w treści.

Szczególnie starannie i wnikliwie opracowano gospodarke leśno-drzewną ZSRR (s. 209—235), którego zasoby są ogromne i mają wielkie znaczenie nie tylko dla ekonomiki ZSRR, ale i całej deficytowej w zakresie drewna Europy. Bez eksportu radzieckiego Europa nie byłaby w stanie, stwierdza Autor,

pokryć swego deficytu drewna iglastego.

Natomiast skromnie przedstawia się część dotycząca Polski (I, s. 161—166). Wykorzystując wyłącznie źródła zagraniczne o naszej gospodarce narodowej i jej strukturze, podręcznik cytuje za FAO niektóre elementy naszej gospodarki leśnej i drzewnej w układzie przestrzennym, m. in.:

— Obszar lasów (7,82 mln ha), leśność (25% lub 0,26 ha na 1 mieszkańca), skrajne wielkości leśności (17,4% dla woj. łódzkiego, 43% dla woj. zielonogórskiego), udział lasów prywatnych w skali krajowej (16,9%) i dla skrajnych regionów (0,5—0,7% w woj. wrocławskim i zielonogórskim, 38% w woj. lubelskim i krakowskim oraz 44% w woj. warszawskim). Wobec 1,1 mln właścicieli tych lasów średnia krajowa na 1 właściciela wynosi 1,15 ha, choć prawnie górna norma może wynosić 25 ha.

— Skład gatunkowy lasów polskich (iglaste 83,9%) z podziałem na gatunki panujące i ich rozmieszczenie w układzie województw; procentowy układ klas wieku grupy gatunków iglastych i liściastych w ogólnej powierzchni lasów i w wielkości zasobów drzewnych na pniu; drzewostany powyżej 100 lat zajmują w strukturze powierzchniowej 5,4%, a w strukturze zasobów 13,4%; zanotowano stosunkowo wysoki stopień mechanizacji leśnictwa (28% w uprawach, 50% w ścinie oraz 60% w zrywce i dowozie) wreszcie wysokie tempo zalesień i dolesień: w 20-leciu 1945—1965 około 2,45 mln ha.

— Wielkość zasobów drzewnych na pniu według zaniżonej informacji J. Frühwirtha, choć zgodne w tym czasie z oficjalnymi publikacjami GUS w Polsce (529,7 mln m³, w tym iglastych 436,9 mln m³, lub 82%; średnia zasobność 86,3 m³/ha; roczny przyrost 2,5 m³/ha. W drugiej wersji według FAO zasoby na pniu w Polsce 1963 roku miały wynosić 723 mln m³ (w tym 605 mln m³ iglaste) z przyrostem brutto

20,4 mln m³ (w tym 17,9 mln m³ iglaste).

— System organizacyjny: podział lasów państwowych na 980 jednostek terenowych po 7—10 tys. ha, z dalszym podziałem na jednostki niższego rzędu (leśnictwa) po 6—12 rewirów o średniej wielkości 0,5—1,0 tys. ha; podział transportu leśnego na 20 terenowych przedsiębiorstw; struktura MLiPD (NZLP i zjednoczenia przemysłowe), struktura leśnego szkolnictwa wyższego i średniego oraz rozmieszczenie trzech instytutów naukowo-badawczych resortu leśnictwa i drzewnictwa (IBL, ITD, ICP).

— Rozmiar wyrębu grubizny w latach 1963—1965 w granicach 16,5—17,2 mln m³ rocznie (2,35% wielkości zasobów na pniu, w tym 55% surowca tartaczno i łuszczarskiego, 35% innych sortymentów przemysłowych, 10% drewno opałowe); wielkość i strukturę produkcji przemysłowo-drzewnej oraz bilans drzewny handlu zagranicznego i jego pozytywny charakter.

D. Orešćanin: Bilans rocznego przyrostu i wyrębu (1963, mln m³)

	przyrost wyręb		bilans	
CSR	12,6	12,6		
Polska	20,4	16,5	+3,9	+19%
NRD	13,2	6,9	+6,3	+48%

Zestawiając obok siebie te trzy sąsiadujące ze sobą kraje RWPG wykazano, że mimo wspólnych założeń systemu ekonomiki planowej mogą utrzymywać się regionalne różnice w kształtowaniu wielkości bilansu drzewnego na pniu i handlowego bilansu drzewnego w obrotach zagranicznych.

Drugi tom podręcznika składa się z czterech części dotyczących wielkich makroregionów „trzeciego świata”, mianowicie Ameryki Łacińskiej, Afryki, Azji i Pacyfiku. Ponadto tom ten zawiera bardzo cenny wykaz nazw drewna pochodzącego z tych regionów, przy

czym podano nazwę łacińską, handlową i główne regiony pochodzenia, jak również 134 pozycje literatury naukowej.

Podręcznik D. Oreščanina stanowi bezcenną skarbnicę wiadomości z dziedziny geografii leśnictwa dla leśników całego świata, zwłaszcza zaś dla tych, którzy jako eksperci FAO mają zamiar wziąć czynny udział w rozwoju gospodarczym krajów „trzeciego świata”, zarówno ze strony EWG, jak i RWPG.

Dyscyplina naukowa zwana geografiami leśnictwa, dziś w Polsce zapomniana, ma swe piękne tradycje. Niemal 50 lat temu prof. dr J. Rivoli wydał na Uniwersytecie Poznańskim podobny podręcznik pt.: „Ogólny zarys geografii leśnictwa” (Poznań 1925) według stanu z początków bieżącego stulecia. Potrzebny jest renesans tej dyscypliny.

Tadeusz Molenda